

SVEUČILIŠTE IZMEĐU VLASTI I PUKA

Zbog opsjednutosti tehnološkim i znanstvenim razvitkom, posebice kvantitativnom ekspanzijom strojne proizvodnje, u vidokrugu suvremena čovjeka kao da nema više mjesta za racionalno sagledavanje svih onih drugih činioca što određuju i oblikuju društveni život. I, ako se uopće zamjećuje, sve drugo što se ne može egzaktно proračunati imenuje se manifestacijama iracionalnog ili ostatkom prošlosti.

Čovjekova slabost da umišlja kako svijet započinje s njim danas je opće-društvena karakteristika. U ovim dosad najzamašnijim strukturalnim promjenama, promjenama iz agrarnih u urbane prostore i načine života sa svim odlikama i krizama takve mijene, što su uvjetovane i pospješene usmjerenošću i opsjednutošću tehnikom i potrošnjom — zatire se povijesni i društveni životni vidokrug.

Iako je po temeljnim odrednicama i inovacijama i po sudbinskom značenju po čovjeka neolitska tehnička revolucija bila daleko presudnija, zamašnija i sveobuhvatnija — naše se vrijeme smatra i naziva povijesno jedinstvenim primjerom tehničke revolucije, a svijet tehničkom civilizacijom. Iako su po temeljnim metodološkim zasadama i istraživačkim odrednicama znanosti antičko, Renesansno i post-renesansno, te prošlo-vjekovno razdoblje daleko presudnije, naše se doba smatra povijesno jedinstvenim primjerom znanstvene revolucije. U stvari, suženi, ne posjedujući ili izgubivši povijesni i društveni životni obzor, mi smo opsjednuti i zablješćeni tehničkom, kao i riječju revolucija. Mi smo prije svega ljubitelji i organizatori moći što nam ih znanost i tehnika omogućuju. Mnogo bi primjernije bilo naše doba nazvati dobom enormnih konfuzija, zabluda, proturječja i promjena.

Nije riječ o tome da se zapostavlja ili predviđa narasla zadaća znanosti i tehnike, njihovo značenje i utjecaj na društveni život suvremena svijeta, već da se oni realno vide u povijesnu kontekstu, da se ovi fenomeni i činioci slijepo ne apsolutiziraju, već trijezno sagledavaju u krugu cjelokupnog društvenog života.

Opsjednutost i zasljepljenost znanošću i moćima tehnike bila je uvijek odlika inovatora i inovatorskih centara, znanstvenika i znanstvenih institucija, a da se uvijek nije vidjela ni tražila njihova veza, značenje i zadaća u kontekstu društvena života. I ako je svijet danas došao do krize onda je to u prvom redu uvjetovano protivnošću između otkrića enormnih moći znanosti i tehnika i

njihove neprimjerene društvene primjene i korišćenja. (Vidi: Uzroci protesta mladih u suvremenom svijetu, III, IV — u ovom broju Politički misli).

Shvaćanja o objektivnoj društvenoj uvjetovanosti i humanističkom trendu znanstvenog i tehničkog napretka relativna su, a danas čisti mit. Njihov je napredak ustvari najčešće rezultat interesa onih u čijim rukama je koncentrirana ekonomsko-politička moć. Između znanosti i čovjeka uvijek je egzistirao kult i organizacija moći — vlast. A kako su sveučilišta rasadišta intelektualnih potencijala, to su sve vlasti u povijesti htjele da imaju pod svojim nadzorom ta rasadišta gdje se otkriva ljudska moć da vlada svijetom. Stoga su se ti centri i čuvali za izabrane ili pod njihovim nadzorom, kako novootkrivene moći čovjeka ne bi postale svojina puka već moć u vlasti vladajućih nad pukom, kao oružje za svjetovnu i duhovnu vlast. Pa ako se to uvijek u povijesti i nije radilo sa današnjom sviješću, posljedice su uvijek i svugdje bile iste. Samo po sebi ovakvo situiranje institucija znanstveno-pedagoški omogućavalo je centralizaciju i posjedovanje od strane samo jednih ekonomske, političke i duhovne moći društva. Znanost je bila sluškinja u službi moćnika.

Istina, uvijek se je našlo heretika, pobunjenika, pa ako se fizički s njima i moglo obračunati, naum je njihov ostao, a um i znanost djeluju spram svake ideologije, ograničenosti i nasilništva heretički. Znanost i ideologija su inkompatibilne. No ipak, školske pa i visokoškolske institucije su opstojale u spomenutom statusu tijekom povijesti, (samo nešto ublaženije u nekim sredinama), sve do novog doba. Kad su se u Evropi počeli izvlačiti iz okrilja religije (crkve) i moćnika okoštale kastinske društveno-političke strukture, kad su se naspram civitas dei i burgera počeli razvijati svjetovna i samostalna gradska naselja, te u sprezi jednog novog društvenog medija što egzistenciju zasniva na radu i trgovini, sveučilišta i znanost će kroz vjekove hvatati neslućeni zamah. Ali društvo i čovjek su isuviše složeni da bi se odjednom ostvarili humanistički postulati koji znanosti i um treba da vode. Pa će se društvena slojevitost obnoviti, znanost će opet biti ponajviše na korist samo jednima, znanost i školstvo će i dalje ostati manipulirani i rezervirani rasadnik moći.

Centri znanosti i odgoja se oslobađaju patronata i ovisnosti religiozno-crkvene i veleposjedničko-upravljačke, ali su dolazili u spregu sa novim mogućnicima što svoju moć zasnivaju na kapitalu. Pa iako je ova promjena i nova sprega bila znatno povoljnija za znanost i znanstveno-školske institucije, posebice prirodne znanosti radi njene primjene u tehnici, (jer su otkrivali neslućene potencijale za uvećanje, oplođivanje, kapitala), društveni je nauk u njima ostao pod nadzorom novih mogućnika. Prirodne će znanosti na svom putu razvoja imati samo jednog neprijatelja: kroz crkvu institucionaliziranu religiju, ali će se ova pred njima povlačiti. No društvena će misao vrludati u različnim pravcima naj-

češće kroz ideologije u sprezi interesa različitih društvenih grupacija. Nakon više od petsto godina obnovljenog i intenzivnog razvoja i oslobađanja znanosti, posebice u Evropi, što će u sprezi zahuktalog svijeta rada i kapitalističke klase uroditi: materijalnim progresom, povezivanjem i eksploatacijom svijetskih prostranstava, pa i općim porastom pismenosti, provatom umjetnosti, stvaranju novih pogleda na svijet i društvo, porastu broja svakovrsnih škola, novim društvenim poretcima, stvaranju jedne bitno nove — »tehničke civilizacije«, — mi danas nalazimo svijet sa proturječjima akumuliranih kroz čitavu ljudsku povijest. U društvenim zajednicama u svijetu ostala je koncentrirana duhovna i svjetovna (materijalno-organizatorska) moć, a sa dostignućima znanosti i oslobođenjem duha ona je samo poprimila dosad u povijesti neznane razmjere. Društvena struktura u nacionalnim, državnim i svijetskom prostoru ostala je u biti nepromijenjena, gotovo klasična. Znanosti i školstvo ostali su i dalje primarno u službi moći.

Iako su najviše znanstveno-pedagoške institucije tijekom povijesti kod različitih naroda i u različnim državnim i imperijalnim tvorbama imale i različan status u društvenoj strukturi i različan stav prema formi društvenog ustrojstva, bile one pod religiozno-ideološkim ili pak nečijim svjetovnim okriljem, one su svugdje bile škole pismenosti, umjetnosti, znanosti prirodne i društvene, škole društvenog ponašanja i organizacije društvenog života. Pa bile one i pod okriljem despota i tajni hramovi za izabrane i povlašćene, i imale zadaću održanja stanja socijalnih nepravdi, — kao sabirališta umom radoznalih, njegovih ljubitelja i posjednika, i rasadišta njegove moći, one su ipak promicale kulturnu baštinu čovječanstva i vodile ga materijalnom progresu i duhovnom (ako ne i svjetovnom) obzoru slobode i demokracije. Jer radoznalost uma što ponire u zakone svijeta skida tajne i mistična vela religija i ideologije — ne priznaje granice. Pa makar pismeni i učeni bili iz privilegiranih i u službi njihovoj — oni sami ipak u biti potkopavaju društveno ustrojstvo što počiva na razdiobi na privilegirane i nepriviligirane — um i znanost ih tome vode.

Bune se konačno savjesti znanstvenika i mislioca pred stavom što je krivo usmjereni znanost i tehnika mogu izazvati. Jer društva nikako da napuste instinkte sile i isključivosti, nikako da mijenjaju svoju neljudsku društveno-političku strukturu. Povijest kao da nije postojala: nikoga ničemu ne uči. Osnovne norme ljudskosti: socijalna pravda, politička jednakost, lične i nacionalne slobode, tolerancija i bratstvo među ljudima i narodima, kao da se na kraju hoće pokazati iluzijama i utopijom.

Dobar je znak da su sveučilišta u svijetu postala mjesta ljudske savjesti i glas ljudskog razuma, to može biti presudno za svijet. Tvorci ljudskih moći treba da misle da suučestvuju kako će se one u društvu upotrijebiti, na dobro ili na zlo ljudi i naroda.

Nakon tisućgodišnjih iskustava, posebice u ovakvu opasnu svijetu, oni više ne bi smjeli napuštati odgovornost, niti samo naknadno reagirati zlim savjestima. Jer, bili oni toga svijesni ili ne, htjeli oni to ili ne, ali i oni su suučesnici u zlu što se zbiva u svijetu.

S druge strane, ne bi smjeli znanstvenici postati profesionalno ograničeni i naivno slijepi, da zagovaraju tehnokratsko društvo u kome će oni upravljati, — jer je ovo eto tehničko vrijeme, tehnički svijet, pa su oni najpozvaniji da ga planiraju i rukovode njime — bilo bi to možda najstrašnije od svi društava. Tehnika je vrijednosno neutralna. I nije ona tu da joj čovjek i društvo služe, već ona čovjeku. Pa stoga nisu tu znanstvenici da planiraju i upravljaju društvom, već da razvijaju materijalno i duhovno bogatstvo svijeta, koje će čovjeku osloboditi robovanja radu i organizaciji. Društvo se može danas planirati i ljudima manipulirati pomoću znanosti, pa i »znanstveno«, ali to uvijek ljudi planiraju i manipuliraju, a ne znanost. Tu jednostavnu činjenicu koju dobro znaju svi vlastoljubivi lukavci (najbolje su je znali Hitler i Staljin), ne bi smjeli smetnuti s uma znanstvenici, osim ako sami hoće da budu od nekog manipulirani i da suučestvuju u ljudskom zlu. I pomoću znanosti se danas manipulira ljudima i narodima, znanost je danas često u službi manipulatora, mefista. A to je i kompromitacija znanosti i znanstvenika. Na znanstvenicima je da je, i da se, te kompromitacije oslobode, to im je danas najpreća i najodgovornija zadaća, jer će time raditi na dobru svih ljudi i naroda.

Znanost ne može stvoriti nikakvu kompjutorsku propedentiku za vrednovanje života, načina življenja i društvenih sistema. Svjesni toga za znanstvenike presudno pitanje ostaje: u čijim je rukama moć? Znanstvenici, u prvom redu inovatori i otkrivači tehničkih moći, moraju danas posebno voditi računa o socijalnim implikacijama i društvenoj zadaći znanosti. Jer, između čovjeka i znanosti danas se opasno ukotvila vlast i moć, a tehnički progres manifestira se ponegdje kao trojanski konj u elementarno ljudsko.

* * *

Naše sveučilište dijelilo je sa zakašnjenjem sudbinu drugih evropskih sveučilišta, ali mnogo dramatičnije. Osnovano od isusovaca pred više od tristotine godina, ono je dvijesta godina bilo predmet interesa i manipuliranja od strane duhovne (pape) i svjetovne (cara austrijskog) vlasti. Na tlu naroda podređivanog tuđim interesima i manipuliranjima, ono je dijelilo i njegovu sudbinu. (Tek pred sto godina ono je postalo samostalnije, i njegovo djelovanje obimnije). No njegovo osnivanje i njegov rad, ma kako bili teški i ma pod kakvim uplivima i interesima, imat će blagotvorno značenje za svoj narod — što već samo po sebi nosi osnivanje ovakve institucije. Ono ga ne samo ravnopravno uvodi u krug kulturnih naroda i civiliziranih zemalja, nego je i znak

stvaralačke sposobnosti i rezultat kulturna i napredna naroda. Stoljećima su hrvatski sinovi obogaćivali svjetsku riznicu znanosti, duha i umjetnosti, učeći, radeći i djelujući na svim sveučilištima i u svim zemljama Evrope. Otvaranjem sveučilišta u nas trebala je biti stvorena prilika da se ti potencijali saberu i djeluju u krugu svog naroda, na dobrobit njegovu i svih drugih. Ali političke prilike ondašnje, a i otvoreni duh hrvatski nisu to odmah omogućili, pa je hrvatsko ahovertstvo često završavalo ljudskim tragedijama.

Osnivanje sveučilišta ne samo da je povoljno djelovalo na civilizatorsku klimu na našem tlu, ono je potaklo i na razvijanje i sabiranje kulturne i duhovne baštine narodne, buđenje duha i osjećaja nacionalnog. Ono je odškolovalo mnoga velika i plemenita imena, značajne pregoace na polju znanosti, duha i umjetnosti, mnoge učene borce za interese i boljitak svog naroda i svih naroda — jer su sveučilišta po prirodi svojoj lokacije univerzalno-ljudskog na bilo kom tlu.

* * *

Dakle, novootkrivene moći znanosti i rasadišta ljudskih potencijala što tu moć otkrivaju, sveučilišta, bila su tijekom povijesti primarno u službi vlasti, a ne na dobro puku. I što se je tih moći više otkrivalo to su se ona više gomilala i koncentrirala u posjedu vladajućih kao sredstva u svrhu dominacije i nasilja nad pukom. Danas je ta slika postala reljefnija, a i alarmantnija: pri neslućeno golemim potencijalima (materijalnim, duhovnim, organizatorskim) što su do danas u svijetu stvoreni, što postoje i što ih čovjek stvara — kad bi čovječanstvo trebalo imati sliku demokratskog svijeta obilja, ono je zadržalo isto društveno ustrojstvo, u istom položaju zadržalo puk, ostalo besmisleno ratište vladajućih u kome stradaju ljudi i narodi. Stoga je zadaća svih znanstvenih i sveučilišnih radnika da prosvjeduju protiv takvog stanja, da se bore za svoj narod, za narode i puk cijelog svijeta, tako da moći i istine što ih oni otkrivaju budu na dobro narodu, a ne u službi vlasti nad narodom.

UNIVERSITY BETWEEN POWER AND PEOPLE

Summary

The author thinks that the phenomenon and importance of science and technic is too emphasized today, that they are not viewed upon really in historical and social context. He thinks that on the relation science — man there is the third member — power, which has been of decisive importance throughout the whole human history, so that science has served those who

possessed power in order to rule common people, more than for the welfare of people. This is best evident in the position of universities throughout history, which universities, without any concern to social systems, have always been under the patronage and control of power, either ecclesiastical or secular one, both being very often united. It was like that although science should serve quite different purpose and without concern to the fact that science and ideology are incompatible. Today such a situation and picture are much more rugged and alarming. Therefore the conscientiousness of scientists awakens — what can be of decisive importance for the world. From the other side, the author thinks, scientist should not fall into illusion and insist upon power and technocratic social organization, because science is neutral by itself worth, and it will again serve to someone's aims and not to the welfare of common people.

Position and importance of universities in Croatia is shortly explicated. At the end the author emphasized that today the most responsible task of scientists is to protest against the use of power and knowledge having been discovered in order to rule over common people and peoples.

(Translated by S. Palaček)